

مرکز پژوهش‌های
مجلس شورای اسلامی

گروه محیط زیست

مشخصات گزارش:

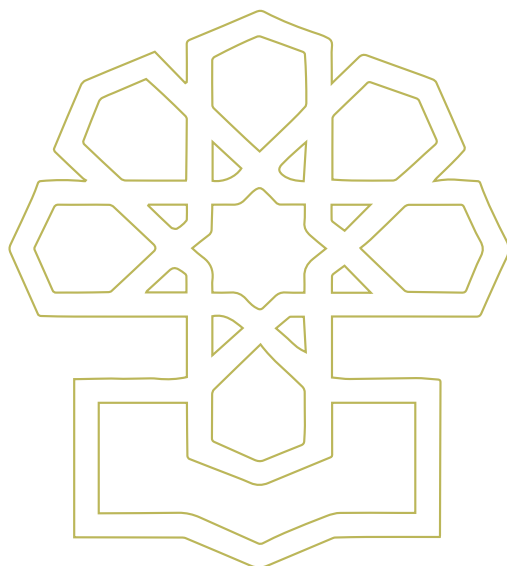
دفتر مطالعات زیربنایی

شماره مسلسل:

۲۵۰۱۹۲۴۶

تاریخ انتشار:

۱۴۰۲/۶/۱۲

مروری بر چالش‌های مدیریت سگ‌های پرتعداد آزاد در کشور

الهه سلیمانی مورچه خورتی، هومن غلامپور ارباستان

چکیده

در سبک زندگی امروزی، رابطه انسان با سگ‌ها، دستخوش تغییر شده است؛ حفاظت از جان انسان‌ها، زنده‌یابی در هنگام وقوع بلایای طبیعی از قبیل زلزله، همیاری به پلیس، حفاظت از دام، همراهی با نابینایان و سالمندان و غیره از جمله مواردی است که سبب ارتباط بیشتر سگ‌ها با زندگی انسان‌ها شده است. از دیدگاه جانورشناسی، سگ‌ها جزء حیوانات اهلی طبقه‌بندی شده و لذا به هیچ‌یک از زیستگاه‌های طبیعی در کره زمین تعلق ندارند؛ این بدین معناست که ورود آنها به هر یک از زیست‌بوم‌های حیات وحش می‌تواند، به‌منزله ورود گونه‌های غیر بومی یا مهاجم تلقی شود. سگ پرتعداد آزاد (ولگرد)، به هر گونه سگ گفته می‌شود که فارغ از بلاصاحب بودن یا دارای صاحب بودن، کنترلی بر رفتار آن نباشد. از جمله آثار این حیوانات در حیات وحش می‌توان به مواردی مانند شکار مستقیم گونه‌های جانوری حساس، رقابت غذایی با سایر جانوران، اثر بیماری‌زایی، اثر هیبرید شدن با سگ‌سانان وحشی و ایجاد وضعیت فضای ناامن اشاره کرد. در خصوص تأثیرات این گونه جانوران بر سلامت شهروندان و محیط‌های اجتماعی می‌توان به مواردی نظیر شیوع بیماری‌های قابل انتقال بین سگ و انسان (نظیر هاری)، تهدید بهداشت عمومی و آلودگی محیط زیست‌های انسان‌ساخت، سگ‌گزیدگی و تلفات انسانی و سلب آرامش روانی اشاره کرد. در همین راستا آمار ارائه شده توسط مرکز مدیریت بیماری‌های واگیر وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی کشور نشان می‌دهد که در طی دو سال گذشته، هزینه‌ای بالغ بر ۹ میلیون یورو جهت واردات واکسن ضد هاری انسانی به کشور صرف شده است، با این وجود طی همین مدت ۳۰ نفر جان خود را

محمدحسن معادی رودسری (ناظر علمی)، الهه سلیمانی مورچه خورتی (مدیر مطالعه)
سیده مرضیه موسوی راد (ویراستار ادبی)، آذر مهمان نواز (گرافیک و صفحه‌آرایی)

به دلیل ابتلا به این بیماری از دست داده‌اند. با بررسی و انجام مطالعات تطبیقی در خصوص رویکرد اتخاذ شده در سایر کشورها مشخص شده است که چالش‌ها و موانعی نظیر عدم وجود قانون جامع مدیریت سگ‌ها، جایگاه کم‌رنگ سازمان دامپزشکی کشور در مدیریت سگ‌های پرده‌زن آزاد، عدم آموزش و فرهنگ‌سازی کافی در زمینه سگ‌ها، ایجاد کانون سگ‌های پرده‌زن آزاد به واسطه دسترسی آزاد به پسماندها و غذای غیراصولی، عدم توجه به نقش و ظرفیت سمن‌ها در حوزه مدیریت سگ‌های پرده‌زن آزاد، عدم وجود پایگاه داده مناسب در خصوص وضعیت جمعیت سگ‌های ولگرد و عدم توجه کافی به واکنش‌های ضد‌های سگ‌ها در مسیر حل معضل سگ‌های پرده‌زن آزاد در کشور وجود دارد.

۱. مقدمه

یکی از مشکلات مهم شناخته شده در بحث مدیریت شهری در جهان، معضل سگ‌های پرده‌زن آزاد است. سگ‌ها دارای قابلیت و پتانسیل تولید مثلی بسیار بالا بوده و به همین علت جمعیت سگ‌های پرده‌زن آزاد در صورت عدم ساماندهی و اجرا نشدن برنامه‌های کنترل، به سرعت افزایش یافته که این مهم می‌تواند سبب بروز مخاطرات زیادی برای انسان‌ها، حیوانات وحشی و تعادل اکوسیستم شود. رشد روزافزون جمعیت سگ‌های پرده‌زن آزاد طی سالیان اخیر در کشور و تبعات مخرب آن نظیر افزایش امکان انتقال انواع بیماری‌های مشترک بین حیوان و انسان و احتمال به مخاطره افتادن سلامت جسمی یا روانی انسان‌ها و همچنین تهدید اکوسیستم باعث شده است تا بررسی ابعاد مختلف این موضوع در دستور کار قرار گیرد.

۲. سگ‌های پرده‌زن آزاد (ولگرد)

سگ‌هایی که محدودیتی بر آن اعمال نشده است، به عنوان سگ‌های پرده‌زن آزاد (ولگرد) شناخته شده که در همه جا پرده می‌زنند، با یکدیگر ارتباط برقرار کرده و زاد و ولد می‌کنند. همان‌گونه که در شکل ۱ قابل مشاهده است، این حیوانات شامل سه بخش سگ‌های پرده‌زن آزاد صاحب‌دار، بلاصاحب و فرال هستند. لازم به توضیح است که حیوان فرال، حیوانی از نسل حیوانات اهلی است که از حالت اهلی یا اسارت فرار کرده و کم‌وبیش به صورت وحشی زندگی می‌کند. حیوانات فرال به حیوانی با رفتار وحشی و رام نشده تبدیل شده‌اند و معمولاً همانند حیوانات وحشی به حضور انسان‌ها واکنش نشان می‌دهند. این حیوانات موجب اختلال در زیست‌بوم‌های طبیعی می‌شوند و در برخی موارد به انقراض گونه‌های بومی می‌انجامند. بر این اساس جانورشناسان، بر حذف گونه‌های فرال از محیط زیست اتفاق نظر دارند [۱]. در جمع‌بندی نکات فوق می‌توان گفت که سگ ولگرد، سگی است که تحت کنترل مستقیم یک شخص نباشد یا از پرده‌زن آزادانه و بدون محدودیت آن جلوگیری نشده باشد [۲]. مطابق با آخرین به‌روزرسانی دستورالعمل سازمان جهانی بهداشت حیوانات (WOAH) در سال ۲۰۲۲، کلمه ولگرد (Stray) به کلی حذف و به جای استفاده از واژه «سگ‌های ولگرد»، از واژه «سگ‌های پرده‌زن آزاد»^۲ استفاده شده است.

شکل ۱. طبقه‌بندی سگ‌های صاحب‌دار و سگ‌های پرده‌زن آزاد از نظر نوع سرپرست [۱ و ۳]

1. World Organization for Animal Health.

2. Free-Roaming Dogs (FRDs).

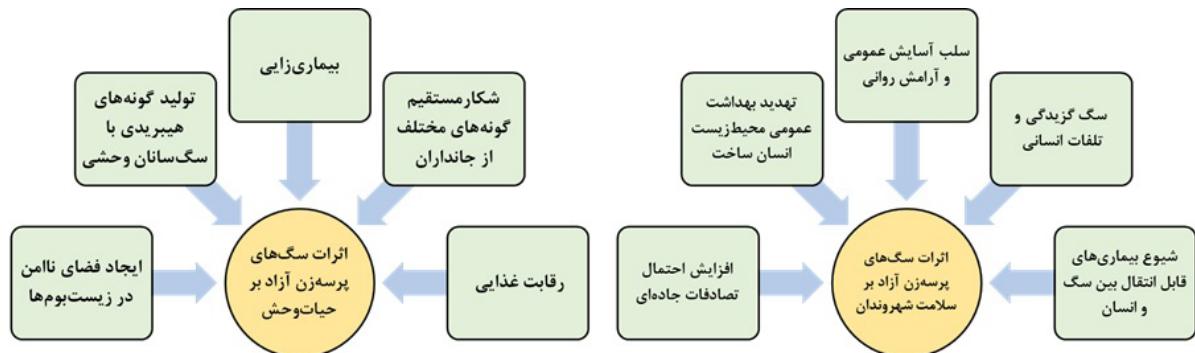

۳. تأثیرات سگ‌های پرده‌زن آزاد بر حیات وحش و سلامت شهروندان

عدم مدیریت بهینه و ساماندهی سگ‌های پرده‌زن آزاد باعث بروز آسیب‌های جدی به حیات وحش و سلامت انسانی می‌شود. در شکل ۲، به برخی از آثار عدم مدیریت این دسته از حیوانات اشاره شده است.

شکل ۲. آثار مهم عدم مدیریت و ساماندهی سگ‌های پرده‌زن آزاد (ولگرد) بر حیات وحش و سلامت شهروندان [۱]

سگ‌ها، در انقراض حداقل ۱۱ گونه حیات وحش نقش داشته و همچنین یک تهدید بالقوه برای ۱۸۸ گونه به‌شمار می‌روند. در خصوص تأثیر پذیری حیات وحش که در شکل ۲ به آن اشاره شده، آمار ذیل قابل توجه است:

۱. ایران در دسته کشورهای قرار دارد که **۲۱-۲۵ گونه جانوری در حال انقراض** ساکن در آن، توسط سگ‌های پرده‌زن آزاد مورد تهدید قرار دارند [۴].

۲. آهو، یوزپلنگ آسیایی و و شق اوراسیایی به ترتیب سه هدف اصلی حملات سگ‌های پرده‌زن آزاد در ایران هستند. در این میان **تلف شدن ۱۷ قلاده یوزپلنگ آسیایی** به واسطه قرارگیری در فهرست گونه‌های «به شدت در معرض انقراض ملی» و همچنین گونه‌های «آسیب پذیر IUCN» بسیار حائز اهمیت است [۵].

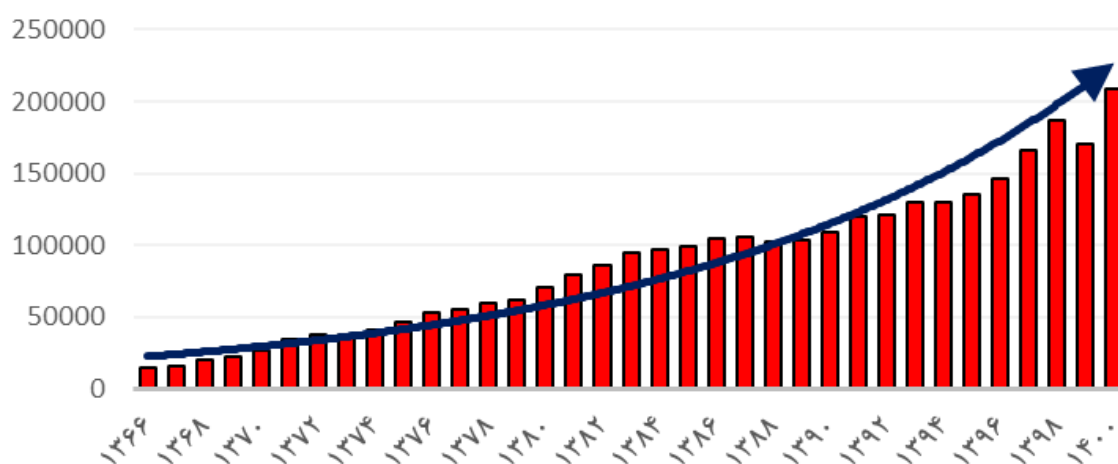
۳. مهم‌ترین عوامل بیماری‌زای ناشی از حضور سگ‌های پرده‌زن آزاد در زیستگاه شامل **ویروس هاری، ویروس دیستمپر** و **ویروس پاراویروس سگ‌سانان** بوده که گونه‌هایی همچون شیر آفریقایی، گرگ اتیوپی، فک خزری و گوشت‌خواران دیگری را در دهه ۱۹۹۰ میلادی دچار تهدید کرده است [۱].

۴. آمیزش سگ با گرگ یا شغال (گرگاس)، می‌تواند سبب دو تهدید جدی شامل ۱. **از بین رفتن یکپارچگی ژنی سگ‌سانان وحشی** و ۲. **افزایش احتمال حمله به انسان و دام** شود [۱].

۵. سگ‌های پرده‌زن آزاد، از عوامل مهم ایجاد اختلال در زیستگاه و همچنین **بروز ترس در حیات وحش** به‌شمار می‌آیند و حضور آنها باعث **کاهش حضور پستانداران و پرندگان (به‌ویژه پرندگان زمین‌زی)** در زیستگاه می‌شود [۱].

همان‌گونه که در شکل ۲، قابل مشاهده است، سگ‌های پرده‌زن آزاد در محیط‌های شهری و روستایی نیز آسیب‌ها و تهدیدات گوناگونی را متوجه انسان‌ها می‌کنند. از مهم‌ترین معضلات و مشکلات ناشی از افزایش سگ‌های پرده‌زن آزاد، شیوع بیماری‌های قابل انتقال از سگ به انسان است. سگ‌ها مسبب انتقال بیش از ۳۰۰ بیماری مشترک بین انسان و دام به انسان‌ها از جمله هاری، کیست هیداتیک، سالک، کالا آزار، لاروهای مهاجر احشایی بروسوز و لپتوسپیروز می‌باشند. بررسی‌ها نشان می‌دهد اغلب بیماری‌های نامبرده در فوق، از طرق مختلفی نظیر گازگرفتگی توسط سگ یا تماس با آن به انسان منتقل می‌شود. مستندات اداره بیماری‌های مشترک انسان و حیوان وزارت بهداشت نشان می‌دهد در ایران تنها در سال ۱۴۰۱، ۳۲۰ هزار و ۱۱ مورد حیوان‌گزیدگی ثبت شده است که نزدیک به ۸۱ درصد این موارد مربوط به سگ‌ها بوده است. در شکل ۳، روند تغییرات گزش انسان توسط سگ‌ها در بازه زمانی سال‌های ۱۴۰۰-۱۳۶۶ به نمایش درآمده است.

با توجه به آنکه روند موارد سگ‌گزیدگی در طی سالیان گذشته به صورت نمایی در حال افزایش است، طبیعتاً امکان ابتلا به بیماری‌های مشترک بین دام و انسان نظیر هاری در طی این سال‌ها نیز روند صعودی را دنبال کرده است که در ادامه به توضیح در خصوص این بیماری پرداخته خواهد شد.

هاری یک بیماری حاد ویروسی است که به طور معمول پس از گزش از راه بزاق حیوان‌ها به حیوان دیگر یا انسان منتقل می‌شود. در سراسر جهان بیش از ۹۹ درصد موارد هاری در انسان از طریق سگ منتقل می‌شود. میزان کشندگی هاری به صورتی است که پس از ظهور علائم بالینی دیگر درمان پذیر نبوده و بیمار محکوم به مرگ است. در سال ۲۰۲۱ میلادی ۵۹ هزار نفر در جهان (روزانه ۱۶۰ نفر) در اثر ابتلا به هاری جان خود را از دست داده‌اند. واکسن ضد هاری به عنوان تنها راه نجات برای کنترل و جلوگیری از ابتلا به هاری بعد از گازگرفتگی در ۳ تا ۵ دوز تزریق می‌شود [۶]. آمار ارائه شده توسط مرکز مدیریت بیماری‌های واگیر وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی کشور نشان می‌دهد که در طی سال‌های ۱۴۰۰، ۱۴۰۱، ۱,۴۰۰,۰۰۰ دوز واکسن انسانی هاری با صرف ۹ میلیون یورو به کشور وارد شده است. با وجود این در طی این دو سال ۳۰ نفر جان خود را به دلیل ابتلا به این بیماری از دست داده‌اند. قابل توجه است که ایران از نظر تعداد مرگ و میر هاری ناشی از سگ‌گزیدگی بین سال‌های ۲۰۰۲ تا ۲۰۲۰ با ۳۷ مورد مرگ در رتبه سوم جهان قرار دارد.

از دیگر آثار سگ‌های پر سه‌زن آزاد بر سلامت انسان می‌توان به جراحت، قطع عضو و مرگ ناشی از گازگرفتگی توسط آنها اشاره کرد. در پژوهش انجام گرفته در مرداد سال گذشته با عنوان «مرگبارترین حیوانات در مقیاس جهانی در سال ۲۰۲۲» سگ‌ها، پس از پشه‌ها و مارها با ۳۰,۰۰۰ مورد مرگ، سومین حیوان مرگ‌بار برای انسان‌ها به‌شمار رفته و بالاتر از کروکدیل‌ها، اسب‌آبی و شیرها قرار دارند [۷]. بر این اساس روزانه ۸۹ نفر در سطح جهان، جان خود را بر اثر حمله سگ‌ها از دست می‌دهند. مرور اخبار حوادث در رسانه‌های رسمی کشور، بر مرگ ۳۵ تا ۵۰ نفر به‌ویژه کودکان در هر سال در اثر حمله این سگ‌های پر سه‌زن آزاد دلالت دارد. همچنین بنابر داده‌های مرکز مدیریت بیماری‌های واگیر وزارت بهداشت و درمان و آموزش پزشکی کشور در سال ۱۳۹۷، به‌طور متوسط، روزانه ۱۳/۶ سگ‌گزیدگی در تهران اتفاق می‌افتد. استعلام به‌عمل آمده از اداره کل پزشکی قانونی استان تهران در خصوص آمار تلفات انسانی ناشی از گازگرفتگی توسط سگ‌ها نشان می‌دهد که تنها در چهار ماهه اول سال ۱۴۰۱ در محدوده استان تهران ۴ نفر (۳ مرد و ۱ دختر ۱ ساله) به واسطه حمله سگ‌ها کشته شده‌اند [۱].

همان‌گونه که در شکل ۲، قابل مشاهده است، علاوه بر موارد اشاره شده در بالا، سلب آسایش عمومی و آرامش روانی مردم با ایجاد حس ترس و ناامنی، ایجاد آلودگی‌ها صوتی، تهدید بهداشت عمومی و آلودگی محیط و منظر پارک‌ها و تفرجگاه‌ها به واسطه فضولات (مدفوع و ادرار) سگ‌های ولگرد، باقی‌مانده لاشه آنها در محیط‌های شهری و همچنین تأثیر باقیمانده غذای این حیوانات بر افزایش جمعیت حشرات موذی و جوندگان و همچنین افزایش احتمال تصادفات جاده‌ای از دیگر اثرات نامطلوب مدیریت سگ‌ها پر سه‌زن آزاد در محیط‌های شهری است [۱].

۴. شیوه‌های رایج مدیریت جمعیت سگ‌های پر سه‌زن آزاد در سایر کشورها

■ کشتار

سازمان جهانی بهداشت در راهنمای انتشار یافته در سال ۱۹۹۰ میلادی، کشتار این حیوانات را **تقییح** و سایر روش‌های جایگزین نظیر ثبت و شناسایی، واکسیناسیون، آگاهی‌رسانی عمومی و همچنین عقیم‌سازی را توصیه کرده است. علی‌رغم این دسته از توصیه‌ها، متأسفانه کشتار سگ‌های پر سه‌زن آزاد به‌عنوان راهکار اصلی کاهش جمعیت سگ‌ها در بسیاری از کشورها مورد استفاده قرار می‌گیرد. استفاده از باریتورات‌های تزریقی (داروهای آرام‌بخش و ضد تشنج قوی) اغلب در کشورهای با سطوح درآمدی بالا و متوسط رو به بالا و همچنین ایجاد مسمومیت و یا شلیک گلوله در کشورهای با سطوح درآمدی متوسط رو به پایین و کم‌درآمد، به‌منظور کشتار سگ‌ها مورد استفاده قرار می‌گیرد. ذکر این نکته ضرورت دارد که در برخی از کشورها نظیر بلغارستان، ایتالیا و همچنین کوزوو استفاده از کشتار سگ‌ها به‌منظور کنترل جمعیت آنها ممنوع است [۸].

■ اسکان در پناهگاه

در برخی از کشورها، اسکان سگ‌های پر سه‌زن آزاد رایج‌ترین شیوه جهت کنترل جمعیت این دسته از حیوانات است. مشابه روش کشتار، هدف اصلی اسکان این موجود در پناهگاه‌ها، کاهش جمعیت این دسته از حیوانات است. در نهایت سگ‌های اسکان یافته در پناهگاه‌ها ممکن است ۱. با مرگ با ترحم کشته، ۲. واگذار شده و یا ۳. تا آخر عمر در این پناهگاه‌ها مستقر شوند. به‌طور معمول تعداد سگ‌های ورودی به این پناهگاه‌ها از تعداد خروجی آنها بیشتر است. از آنجا که در برخی از کشورها کشتار سگ‌های سالم ممنوع می‌باشد، ممکن است اسکان طولانی‌مدت و یا ازدحام جمعیت در برخی پناهگاه‌ها ایجاد شود. با عنایت به آنچه بدان اشاره شد، اسکان سگ‌ها در پناهگاه‌ها هزینه‌بر بوده و تنها در کشورهای با سطوح درآمدی متوسط رو به بالا و پر درآمد قابلیت اجرا شدن را داراست [۸].

■ کنترل زاد و ولد

کنترل زاد و ولد از طریق عقیم‌سازی و یا پیشگیری از بارداری سگ‌ها از طریق جراحی و یا شیمیایی قابل انجام است. زنده‌گیری-عقیم‌سازی-واکسیناسیون و رهاسازی یا به اختصار روش (CNVR^۱) برنامه‌ای است که به‌صورت مؤثر در کاهش جمعیت سگ‌های پر سه‌زن آزاد می‌تواند مورد استفاده قرار گیرد. این روش در کشور هلند استفاده و باعث شده، این کشور به‌عنوان کشور بدون سگ‌های پر سه‌زن آزاد در سطح دنیا شناخته شود. به‌نظر می‌رسد به‌صورت کلی روش عقیم‌سازی مقبولیت اجتماعی بیشتری به نسبت کشتار سگ‌ها دارد. شایان ذکر است اجرای طرح CNVR هزینه‌بر بوده و شامل هزینه‌های استخدام نیروی ماهر، تأسیسات درمانی و دارو می‌باشد [۸].

■ بهره‌گیری از سازوکارهای مالی

به‌تازگی در پژوهش‌ها و سطوح محدود به‌کارگیری سازوکارهای مالی نظیر ارائه بارانه به افرادی که سگ‌ها بلاصاحب را به سرپرستی گرفته و یا اخذ مالیات از افرادی که اقدام به خرید سگ می‌کنند در دستور کار قرار گرفته است [۸]. همان‌گونه که بدان اشاره گردید کشورهای مختلف از روش‌های گوناگونی برای مدیریت جمعیت سگ‌های پر سه‌زن آزاد بهره می‌گیرند. در این راستا سه بخش اصلی تأمین‌کننده هزینه‌های مدیریت و ساماندهی سگ‌های پر سه‌زن آزاد، شامل دولت، دانشگاه‌های پزشکی و دام پزشکی و همچنین خیریه‌ها هستند [۸]. انتخاب روش مقابله با چالش سگ‌های پر سه‌زن آزاد در کشورهای مختلف عمدتاً بر اساس وضعیت اقتصادی، شرایط اجتماعی و فرهنگی و همچنین باورهای مذهبی استوار است. بررسی‌ها نشان می‌دهد که کنترل زادآوری این دسته از حیوانات و مدیریت جمعیت آنها به این روش در طولانی‌مدت تأثیرگذاری مطلوبی بر شاخص‌هایی نظیر جمعیت سگ‌ها و همچنین بهبود وضعیت سلامت عمومی به‌واسطه کاهش شیوع بیماری‌ها داشته است [۸].

۵. چالش‌های موجود در راستای مدیریت جمعیت سگ‌های پر سه‌زن آزاد در کشور

■ عدم وجود قانون جامع مدیریت سگ‌ها

شاید بتوان اذعان کرد که قانونگذاری در زمینه مدیریت سگ‌ها، اولین و مهم‌ترین اقدام در خصوص پیشگیری یا کاهش چالش‌های پیشروی این حیوانات بر زندگی اجتماعی و محیط زیست است و خلأ آن در کشور عزیزمان به‌خوبی احساس می‌شود. عدم تدوین قانون جامع در خصوص مدیریت سگ‌ها در کشور، زمینه را برای برخوردهای سلیقه‌ای و غیر کارشناسی فراهم کرده است. خلأ چارچوب قانونی مناسب علاوه بر تشدید آثار سوء بر محیط زیست و سلامت انسان و همچنین افزایش حیوان‌آزاری و تضییع حقوق حیوانات، مقدمات را برای افراد فرصت‌طلب فراهم می‌سازد تا از شرایط موجود در جهت نیل به اهداف خود استفاده کنند.

■ عدم وجود نگاه ملی، سیستماتیک و بلندمدت به موضوع مدیریت سگ‌های پرده‌زن آزاد

با توجه به ابعاد مختلف و گستردگی موضوع مدیریت سگ‌های پرده‌زن آزاد، حل این چالش نیازمند نگاه ملی، سیستماتیک و بلندمدت است. نگاه منطقه‌ای و جزیره‌ای منجر به ناکارآمدی طرح‌های کنترل جمعیت سگ‌های پرده‌زن آزاد می‌شود. همان‌گونه که در گزارش بدان اشاره شد، حل معضل سگ‌های پرده‌زن آزاد نیازمند فرهنگ‌سازی، آگاهی‌بخشی، جلب مشارکت عمومی، اجرای صحیح عملیات و همچنین تأمین منابع مالی پایدار بوده که این امر نیازمند همکاری کلیه ذی‌نفعان شامل کلیه شهروندان، رسانه‌ها، شخصیت‌های تأثیرگذار، سازمان حفاظت محیط زیست، شوراهای اسلامی، قوه قضائیه، مجلس شورای اسلامی، سازمان صداوسیما، وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، وزارت جهاد کشاورزی، وزارت کشور و سایر نهادهای می‌باشد. نکته حائز اهمیت دیگری که باید مدنظر قرار گیرد این است که مدیریت سگ‌های پرده‌زن آزاد فرایندی زمانبر بوده و طرح‌های کوتاه مدت در این راستا اگرچه ممکن است در بازه زمانی کوتاه مثمر ثمر جلوه کنند، اما علاج نهایی نبوده و باید با نگاه بلندمدت اقدام به برنامه‌ریزی، انتخاب و اجرای طرح مناسب جهت حل این معضل کرد.

■ جایگاه کمرنگ سازمان دامپزشکی کشور در مدیریت سگ‌های پرده‌زن آزاد

با وجود نقش کلیدی سازمان دامپزشکی کشور به عنوان یک سازمان تخصصی در مدیریت بهینه جمعیت و ساماندهی سگ‌های پرده‌زن آزاد، بر طبق بند «۱۵» ماده (۵۵) قانون شهرداری‌ها و همچنین بند «۳۱» ماده (۱۰) اساسنامه، تشکیلات و سازمان دهیاری‌ها، مدیریت اجرایی سگ‌های پرده‌زن آزاد بر عهده شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور بوده و در دستورالعمل سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های وزارت کشور، صرفاً به حضور نماینده سازمان دامپزشکی کشور در تشکیلات ملی، استانی و شهرستانی به عنوان یکی از اعضای کارگروه بسنده شده است. بر این اساس کمرنگ بودن نقش سازمان دامپزشکی کشور در مدیریت سگ‌های پرده‌زن آزاد به عنوان یکی از چالش‌های موجود در راستای حل این معضل مطرح است.

■ عدم آموزش و فرهنگ‌سازی کافی در زمینه سگ‌های پرده‌زن آزاد

متأسفانه در سالیان اخیر اطلاعات کافی در خصوص آسیب‌های اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی و ریسک سلامت عمومی ناشی از عدم مدیریت سگ‌های پرده‌زن آزاد در اختیار عموم مردم قرار نگرفته است. از سوی دیگر به دلیل عدم اقبال افکار عمومی از طریق آگاه‌سازی در خصوص روش‌های به کارگیری شده جهت مدیریت کنترل جمعیت این دسته از حیوانات در اقصی نقاط جهان، اجرای هر یک از روش‌های مدیریتی برای کنترل سگ‌های پرده‌زن آزاد در داخل کشور با مخالفت‌های اجتماعی روبه‌رو شده و حصول نتیجه از اقدامات مدیریتی در این حوزه را مختل کرده و یا با چالش مواجه می‌سازد. آموزش و فرهنگ‌سازی علاوه بر حوزه مدیریت کنترل جمعیت سگ‌های پرده‌زن آزاد باید در حوزه‌های دیگر نظیر شناخت صحیح رفتار، اقدامات ضروری در زمان مواجهه با این حیوانات و همچنین فرهنگ مالکیت مسئولانه نیز باید از دوران کودکی اشاعه و گسترش یابد.

■ ایجاد کانون سگ‌های پرده‌زن آزاد به واسطه دسترسی آزاد به پسماندها و غذارسانی غیر اصولی

بررسی‌ها نشان می‌دهد که تعداد سگ‌های پرده‌زن آزاد در یک منطقه با ظرفیت آن منطقه تعیین می‌شود که برابر با بیشینه تعداد سگ‌های پرده‌زن آزادی که می‌توانند در آن منطقه بر اساس منابع (غذا، آب و سرپناه) زندگی کنند، تعریف می‌شود. اگر منابع کافی در اختیار باشد، رشد جمعیت تا بیشینه مقدار ظرفیت منطقه افزایش خواهد یافت. بر این اساس مداخله انسانی (غذارسانی غیر اصولی به حیوانات پرده‌زن آزاد) باعث افزایش بیش از حد جمعیت این دسته از حیوانات در منطقه می‌شود. از سوی دیگر تحقیقات گویای این واقعیت است که نقص سیستم‌های مدیریت پسماند در کشورهای در حال توسعه و دسترسی سهل الوصول حیوانات ولگرد به پسماند به عنوان منبع غذایی یکی از عوامل ازدیاد این دسته از جانداران در این کشورهاست.

غذارسانی گروهی باعث ایجاد کانون‌های تجمع سگ‌های ولگرد شده و گروه‌های بزرگی از این حیوانات را در یک منطقه گردهم می‌آورد. احتمال انتقال بیماری میان حیوانات در کانون‌های پرجمعیت بسیار بالاتر بوده و یک سگ بیمار نیز می‌تواند به تعداد زیادی از افراد جمعیت بیماری را انتقال دهد. غذارسانی گروهی با ایجاد کانون‌های تجمع سگ‌های بلاصاحب به واسطه انباشت باقیمانده غذای حیوانات ولگرد و تجمع فضولات آلوده و بیماری‌زای آنها، موجب تجمع حشرات و آلودگی منظر و متساعد شدن بوی نامطبوع می‌گردد. به علاوه باقیمانده غذای حیوانات ولگرد و تجمع فضولات آنها باعث افزایش جمعیت سایر حیوانات نظیر موش‌ها و کلاغ‌ها می‌شود. از سوی دیگر غذارسانی گروهی در بلندمدت باعث افزایش رقابت بر سر منابع غذایی و قلمرو در محدوده غذارسانی شده و افزایش درگیری، پرخاشگری و هم‌نوع‌خواری میان این حیوانات را به دنبال دارد. به دلیل این تبعات و آثار زیان‌بار، غذارسانی به حیوانات پرده‌زن آزاد در برخی از کشورهای جهان ممنوع است. برای مثال دادگاه عالی بمبئی در هند در سال ۲۰۲۲ غذا دادن به حیوانات ولگرد را ممنوع به قبول رسمی سرپرستی آنها کرده و در ازای سرپیچی از این قانون جریمه ۳۰۰ روپیه (معادل ۱۷۵،۵۰۰ تومان) را در نظر گرفته است. در نمونه دیگر، در برخی از شهرهای کشور ترکیه که غذارسانی به سگ‌های خیابانی انجام می‌شود این اقدام توسط افراد آموزش دیده، در حجم محدود با غذای خشک و تنها به سگ‌های عقیم‌شده دارای پلاک و شناسنامه و به هر سگ به صورت جداگانه و انفرادی صورت می‌پذیرد و غذارسانی

داوطلبانه، با غذای تر و گروهی به سگ‌ها صورت نمی‌گیرد.

■ بی‌توجهی به نقش و ظرفیت سمن‌ها (سازمان‌های مردم‌نهاد) در حوزه سگ‌های پرده‌زن آزاد

خوشبختانه در سالیان اخیر به‌واسطه آگاهی از ظرفیت سمن‌ها در زمینه مدیریت سگ‌های پرده‌زن آزاد، در نسخه به‌روزرسانی شده دستورالعمل مدیریت کنترل جمعیت و ساماندهی سگ‌های بدون صاحب ابلاغی وزارت کشور، نماینده این نهاد‌های مردمی یکی از اعضای ثابت کارگروه‌های ملی، استانی و شهرستانی مدیریت سگ‌های پرده‌زن آزاد هستند. با وجود این سازمان جهانی سلامت حیوانات در بیست‌وهشتمین ویرایش قوانین سلامت حیوانات ساکن خشکی در سال ۲۰۱۹ میلادی [۹]، نقش سمن‌ها در مدیریت سگ‌ها و لگرد به‌صورت ذیل تعریف کرده است:

«سمن‌ها دارای ظرفیت ایفای نقش به‌عنوان یک بازیگر مهم به‌منظور ارائه خدمات دامپزشکی در کمک به افزایش آگاهی و درک عمومی و همچنین کمک به دستیابی به منابع برای طراحی و اجرای موفق برنامه‌های کنترل جمعیت سگ‌ها هستند. سمن‌ها همچنین می‌توانند در جمع‌آوری اطلاعات در زمینه جمعیت سگ‌ها در محل‌های مختلف و وضعیت مالکیت آنها کمک کرده و همچنین در پرورش، نگهداری و حتی عقیم‌سازی سگ‌های ولگرد نقش کلیدی را ایفا نمایند. با ایجاد حلقه همکاری بین سمن‌ها و دامپزشکان و همچنین سایر دستگاه‌های مربوطه می‌توان از ظرفیت این نهاد‌های مردمی در افزایش دانش عمومی در خصوص مالکیت مسئولانه سگ‌های دارای صاحب نیز بهره‌برد [۹]». با عنایت به آنچه بدان اشاره شد در حال حاضر از ظرفیت سمن‌ها در راستای مدیریت سگ‌های پرده‌زن آزاد به‌طور کامل بهره‌گرفته نشده است.

■ عدم وجود پایگاه داده مناسب در خصوص وضعیت جمعیت سگ‌های ولگرد

از جمله عوامل مؤثر در تهیه برنامه‌های جامع و کاربردی مدیریت سگ‌های ولگرد، وجود پایگاه داده‌ای است که امکان دسترسی به وضعیت جمعیتی این حیوانات را تسهیل کند. متأسفانه در کشور ما، داده‌ها و اطلاعات صحیحی از توزیع جمعیت و نژادهای مختلف سگ‌های پرده‌زن آزاد در دسترس نیست. در هر صورت، نبود چنین داده‌هایی و عدم وجود سازوکار معین برای تخمین جمعیت این حیوانات، یک مشکل اساسی بوده و باید برای حل آن مبادرت ورزید.

■ عدم توجه کافی به واکسیناسیون ضد هاری سگ‌ها

انجام فرایند واکسیناسیون ضد هاری سگ‌ها، یکی از اقدامات اساسی در جهت جلوگیری از شیوع بیماری هاری است. واکسینه نمودن ۷۰٪ از سگ‌ها و افزایش آگاهی، یکی از برنامه‌های سازمان جهانی بهداشت برای ریشه‌کن کردن بیماری هاری می‌باشد. علاوه بر آنچه بدان اشاره شد، آمار ارائه شده توسط مرکز مدیریت بیماری‌های واگیر وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی کشور نشان می‌دهد که هزینه واردات هر دوز واکسن هاری سگی بین ۰/۵ تا ۰/۷ یورو بوده که این مهم در کاهش خروج ارز و بار اقتصادی تحمیلی به کشور به نسبت واردات واکسن ضد هاری انسانی را در پی خواهد داشت.

■ وجود نقایص در دستورالعمل «مدیریت کنترل جمعیت و ساماندهی سگ‌های بدون صاحب» ابلاغی سال ۱۴۰۱

دستورالعمل ابلاغی سال ۱۴۰۱ علی‌رغم رفع برخی نواقص نسخه پیشین که در سال ۱۳۸۷ تهیه و تدوین شده بود، دارای ابهامات و نواقصی در خصوص سازوکار تأمین مالی، برنامه عملیاتی جهت فرهنگ‌سازی و آموزش همگانی، مکانیزم رهاسازی سگ‌ها در محیط و همچنین اقدامات پیشگیرانه در خصوص جلوگیری از افزایش جمعیت سگ‌های پرده‌زن آزاد بوده و عمده بار مدیریت را بر عهده حامیان حیوانات و خیریه‌ها نهاده است. در این راستا پیشنهاد می‌گردد که اصلاح موارد فوق در دستور کار قرار گیرد.

۶. جمع‌بندی

یکی از مشکلات مهم شناخته شده در بحث مدیریت شهری در جهان، معضل سگ‌های پرده‌زن آزاد است. سگ‌ها دارای قابلیت و پتانسیل تولیدمثلی بسیار بالا بوده و به همین علت جمعیت این حیوانات در صورت اجرائنشدن برنامه‌های کنترل، سریعاً افزایش یافته که این مهم می‌تواند سبب بروز مخاطرات زیادی برای انسان‌ها، حیوانات وحشی و تعادل اکوسیستم شود. رشد روزافزون جمعیت سگ‌های پرده‌زن آزاد طی سالیان اخیر در کشور باعث بروز تبعات مخربی نظیر افزایش امکان انتقال انواع بیماری‌های مشترک بین حیوان و انسان و احتمال به مخاطره افتادن سلامت جسمی یا روانی انسان‌ها و همچنین تهدید حیات وحش و اکوسیستم شده و سالیانه هزینه‌های زیادی را به کشور تحمیل کرده است. با بررسی و انجام مطالعات تطبیقی در خصوص رویکرد اتخاذ شده در سایر کشورها مشخص شد که چالش‌ها و موانعی نظیر عدم وجود قانون جامع مدیریت سگ‌ها، جایگاه کم‌رنگ سازمان دامپزشکی کشور در مدیریت سگ‌های پرده‌زن آزاد، عدم آموزش و فرهنگ‌سازی کافی در زمینه سگ‌ها، ایجاد کانون سگ‌ها، ایجاد کانون سگ‌های پرده‌زن آزاد به‌واسطه دسترسی آزاد به پسماندها و غذارسانی غیراصولی،

عدم توجه به نقش و ظرفیت سمن‌ها در حوزه مدیریت سگ‌های پرتوزن آزاد، عدم وجود پایگاه داده مناسب در خصوص وضعیت جمعیت سگ‌های ولگرد و عدم توجه کافی به واکسیناسیون ضد هاری سگ‌ها در مسیر حل معضل سگ‌های پرتوزن آزاد در کشور وجود دارد. به‌منظور رفع این موانع پیشنهاد می‌شود در چهار حوزه ۱. تصویب قانون جامع مدیریت سگ‌ها، ۲. آموزش و فرهنگ‌سازی، ۳. اصلاح وضع موجود مدیریت پسماند در کشور و ۴. رفع نواقص موجود در دستورالعمل «مدیریت کنترل جمعیت و ساماندهی سگ‌های بدون صاحب» ابلاغی سال ۱۴۰۱ اصلاحات مورد نیاز انجام شود.

منابع و مآخذ

۱. مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران، «بررسی اثربخشی و اولویت‌بندی راهکارهای مدیریت جمعیت سگ‌های ولگرد در شهر تهران»، زمستان سال ۱۴۰۱.
۲. مرکز مطالعات راهبردی و آموزش وزارت کشور، بررسی چالش‌ها و تبیین راهکارهای کلی مدیریت سگ‌ها در کشور، آذر ۱۴۰۱.
3. OIE Terrestrial Animal Health Standards Commission, "Chapter 7.7. Guidelines on Stray Dog Population Control," 2009.
4. T. S. Doherty et al., "The global impacts of domestic dogs on threatened vertebrates," *Biol Conserv*, vol. 210, pp. 56–59, Jun. 2017, doi: 10.1016/j.biocon.2017.04.007.
5. D. Nayeri, A. Mohammadi, A. T. Qashqaei, A. T. Vanak, and M. E. Gompper, "Free-ranging dogs as a potential threat to Iranian mammals," *ORYX*, vol. 56, no. 3, pp. 383–389, May 2022, doi: 10.1017/S0030605321000090.
6. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/rabies>
7. <https://www.statista.com/statistics/448169/deadliest-creatures-in-the-world-by-number-of-human-deaths/>
8. L. M. Smith, S. Hartmann, A. M. Munteanu, P. D. Villa, R. J. Quinnell, and L. M. Collins, "The effectiveness of dog population management: A systematic review," *Animals*, vol. 9, no. 12. MDPI AG, Dec. 01, 2019. doi: 10.3390/ani9121020.
9. World Organisation for Animal Health, "Terrestrial Animal Health Code," Twenty-eighth edition, 2019.

